

RYSZARD BANACH

STUDIA TEOLOGICZNE W SEMINARIUM PASTORALISTÓW
DIECEZJI TYNIECKO-TARNOWSKIEJ (1822-1838)

Powstanie diecezji tarnowskiej w 1786 r.¹ nie pociągnęło za sobą założenia seminarium diecezjalnego i studium teologicznego, na przeszkodzie bowiem stanął panujący w Austrii system józefiński², urządzający na swój sposób szkolnictwo teologiczne. Polityka Józefa II znalazła swój oddźwięk na terenie Galicji m. in. w postaci działającego od r. 1783 Seminarium Generalnego dla wszystkich diecezji galicyjskich ob. łac. (dla ob. wschodniego założono osobne seminarium generalne). Na terenie poszczególnych diecezji istniały tylko domy przygotowawcze do święceń, tzw. domy kapłańskie (domus presbyterialis, d. presbyterandorum, Pries-terhaus), w których alumni po skończeniu studiów teologicznych przebywali kilka miesięcy przygotowując się na przyjęcie święceń kapłańskich. Tak też było w diecezji tarnowskiej. Dopiero po śmierci Józefa II biskup tarnowski Florian Amand Janowski podjął próbę zorganizowania własnego seminarium, które powstało w Tyńcu i działało w latach 1797-1800. Krótkotrwałość przedsięwzięcia biskupa Janowskiego miała źródło w wielu okolicznościach niesprzyjających, wśród których na szczególną uwagę zasługuje plan zniesienia diecezji tarnowskiej (po włączeniu Krakowa do Galicji w trzecim rozbiórce diecezję tarnowską uznano w Wiedniu za zbyt dużą) i śmierć biskupa Janowskiego (1801). Zniesienie diecezji tarnowskiej w 1807 r., a w 1816 kasata benedyktynów w Tyńcu zatarły nawet ślady istnienia tego seminarium, toteż o studiach alumnów w tym okresie ze względu na brak źródeł nic nie można powiedzieć³.

¹ Zob. B. Kumor. *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*. Lublin 1958 s. 9, 43-44, 111-127.

² S. Grodziski. *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772-1848*. Wrocław 1971 s. 111 n.

³ Śladem istnienia tego seminarium jest lista alumnów podająca koszt dziennego i całodziennego wyżywienia za pierwszy kwartał r. 1798/9. Zob. R. Banach. *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*. W: *Alma Mater Tarnoviensis. Księga pamiątkowa jubileuszu Seminarium Duchownego w Tarnowie*. Tarnów 1972 s. 186 n.

Studia w seminarium generalnym we Lwowie, w którym przebywali też alumni tarnowscy, omówili M. Tarnawski ⁴ i M. Rechowicz ⁵.

Powołanie do życia diecezji tyńieckiej w 1821 roku obejmującej uszczuplony teren dawnej diecezji tarnowskiej stało się przyczyną powstania diecezjalnego seminarium i studium teologicznego, które swe istnienie zawdzięczało energicznym staraniom biskupa tyńieckiego Grzegorza Tomasza Zieglera. Powstało ono 15 XI 1822 r. w Bochni i obejmowało tylko jeden rocznik alumnów, studentów ostatniego roku teologii zwanych pastoralistami (głównym przedmiotem na czwartym roku teologii była pastoralna). Po przeniesieniu stolicy diecezji z powrotem do Tarnowa (1826) przeniesiono również seminarium pastoralistów do tarnowskiego klasztoru bernardynów.

Przedmiotem niniejszego artykułu ⁶, którego ramy czasowe zamykają daty 1822 i 1838, są studia teologiczne alumnów diecezji tyńieckiej (1821-1826) i tarnowskiej (od 1826) w czasie istnienia tego skromnego, początkowego seminarium i studium teologicznego. Data początkowa jest datą założenia diecezjalnego studium teologicznego pastoralistów, data zaś końcowa jest datą otwarcia w Tarnowie Instytutu Teologicznego.

1. SEMINARIUM A INSTYTUT TEOLOGICZNY

Założone przez bpa Zieglera seminarium pastoralistów było praktycznie jedną instytucją dydaktyczno-wychowawczą, chociaż w urzędowej nomenklaturze istniały dwie instytucje: seminarium — jako instytucja wychowawcza i studium teologiczne (instytut teologiczny) — jako uczelnia ⁷. Wszystkie zarządzenia i przepisy państwowe odnośnie do profes-

⁴ *Studia alumnów józefińskiego seminarium generalnego we Lwowie ob. łac. (1783-1790)*. „Gazeta Kościelna” (Lwów). R.25:1918 s. 290-292, 304-306, 317-320, 342-44, 352-55, 378-380.

⁵ *Zagadnienie powołań kapłańskich w okresie pojózefińskiego Seminarium Generalnego w dawnej Galicji (1790—1819)*. „Nasza Przeszłość” T. 4:1948 s. 209-224; *Studia alumnów w Galicyjskim Seminarium Generalnym 1790-1819*. „Roczn. Teol.-Kanon.”. T.2:1955 s. 61-107.

⁶ Artykuł niniejszy jest V rozdziałem pracy licencjackiej pt. *Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie*. Lublin 1971, pisanej pod kierunkiem ks. prof. dra Mariana Rechowicza. Nie omawia on wykładowców i studentów diecezjalnego Studium Teologicznego (w Bochni i Tarnowie), gdyż temu zagadnieniu poświęcono IV rozdział wspomnianej pracy.

⁷ Posługiwano się niemiecką nazwą: Die Theologische Anstalt, Das Theologische Studium. Nazwą „Bischöfliches Seminar” posługiwano się w pismach urzędowych dotyczących spraw wychowawczych. Por. też: B. Kumor. *Ratio studiorum w polskich seminariach duchownych zaboru austriackiego*. W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*. Lublin 1973 s. 476.

rów, systemu nauczania i studentów na uniwersyteckich wydziałach teologicznych obowiązywały również diecezjalne studium teologiczne⁸. Nadworna Komisja Studiów (Studien-Hofkommission) zarządzała też co jakiś czas wizytację. W Galicji przeprowadzał ją dyrektor wydziału teologicznego Uniwersytetu lwowskiego. Sprawy zaś wychowawcze pozostawiano w zasadzie biskupowi i wprost nie ingerowano. Ze względu jednak na całkowite uzależnienie gospodarcze od funduszu religijnego (zarządzanego przez urzędników państwowych) tę samodzielność biskupa można uznać za fikcyjną. Uzależniając seminarium gospodarczo władze miały również możliwość wpływać na sprawy wychowawcze.

Wyraźne odróżnienie seminarium od studium teologicznego (instytucji wychowawczej od naukowej) na gruncie tarnowskim nastąpiło w 1835 r., kiedy funkcję zastępcy dyrektora Studium Teologicznego (dyrektorem bowiem był sam biskup zarządzający diecezją), którą dotychczas pełnił rektor seminarium, objął ks. Michał Król, zaś funkcję rektora ks. Andrzej Ostrawski⁹. W roku 1837 obydwie funkcje (rektora seminarium i zastępcy dyrektora studium) przejął ks. M. Król¹⁰.

Skromne studium pastoralistów w Bochni i w Tarnowie obejmowało wprawdzie tylko słuchaczy IV roku teologii, jednakże nadawano mu czasem nazwę Instytutu Teologicznego w przekonaniu, że jest ono załączkiem, z którego uformuje się Instytut Teologiczny o pełnych wymiarach. Takie przekonanie żywił ks. biskup Ziegler i jego współpracownicy. Zanim jednak do tego doszło, upłynęło 16 lat, a kandydaci do kapłaństwa z diecezji tarnowskiej zmuszeni byli udawać się do odległych uczelni teologicznych i najczęściej odbywali studia jako tzw. eksterniści, stypendyści i certyfikatyści mieszkający prywatnie poza seminarium. Było to uciążliwe dla władz diecezjalnych i dla samych studentów. Jednak biurokracja lwowska tkwiła jeszcze mocno w tradycji józefińskiej i przez szereg lat uważała za wystarczające utworzone tymczasowo seminarium pastoralistów spełniające w pewnej mierze rolę dawnego, józefińskiego domu presbiterialnego.

⁸ J. Kwolek. *Organizacja studiów filozoficzno-teologicznych przy seminariach duchownych b. zaboru austriackiego*. W: *Pamiętnik czwartego zjazdu Związku Zakładów Teologicznych w Kielcach*. Kielce 1927 s. 44 n.

⁹ *Schematismus dioec. Tarnov. 1836* s. 3. Pierwszym rektorem i zastępcą dyrektora studiów był ks. Andrzej Rainer, były adiunkt bpa Zieglera na Uniwersytecie Wiedeńskim. Zob. B. Kumor. „Currenda”. R. 109:1959 s. 265-268.

¹⁰ W latach następnych obydwie funkcje sprawował ks. M. Król, gdy jednak usunięto go ze stanowiska rektora, nie pozbawiono go funkcji dyrektora substytutu (zastępcy dyrektora) instytutu teologicznego, którą sprawował aż do 1879 r. Funkcję rektora spełniał w latach 1837-45 i 1848-50. Zob. B. Kumor. *Król Michał ks. Pol. Stow. Biogr.* T. 15 s. 358 n.

2. STUDIA PRZYGOTOWAWCZE (FILOZOFICZNE) I TEOLOGICZNE POZA SEMINARIUM DIECEZJALNYM

Zarówno wstępne studium filozoficzne¹¹, jak i 3 lata teologii pastorałiści tarnowscy odbywali poza diecezją, na innych uczelniach. Filozofię studiowali w 29 miastach, w tym 16 węgierskich¹². Teologię zaś klerycy tarnowskiej diecezji poznawali w kilku ośrodkach naukowych: we Lwowie, Przemyślu, Ołomuńcu, Wiedniu, Budziejowicach i Pradze. Najliczniejszą grupę stanowili seminarzyści lwowscy. Lwów był już ośrodkiem tradycyjnym kształcenia i wychowywania alumnów tarnowskich od początków istnienia diecezji, tzn. już od osiemdziesiątych lat XVIII w. Stan ten utrzymał się aż do 1838 roku. Na 312 pastoralistów bocheńskich i tarnowskich 252 studiowało we Lwowie, choć kilku z tej liczby zaczynało lub kończyło te 3 lata teologii w innym miejscu¹³.

Drugą co do liczebności grupę stanowili teologowie studiujący w Przemyślu. Choć trudno jest ustalić dokładną liczbę tarnowskich alumnów w Przemyślu, można przypuścić, że na przestrzeni lat 1822-1838 przewinęło się przez ten ośrodek ok. 40 tarnowskich aspirantów stanu kapłańskiego, jeśli 23 dotarło na IV rok do seminarium pastoralistów w Bochni i w Tarnowie¹⁴.

Niewielkie grupy tarnowskich alumnów można znaleźć w Ołomuńcu (w latach 1826-27, 1832-35), Pradze (1833-35) i Budziejowicach (1833-

¹¹ Ponieważ studia teologiczne traktowane były jako studia uniwersyteckie, wymagano od kandydatów na teologię ukończenia nie tylko gimnazjum, ale także tzw. wydziału filozoficznego (albo studium filozoficznego). Studium to trwało 3 lata, a od 1824 — 2 lata. W 2. poł. XIX w. zamieniono studium filozoficzne na 2 ostatnie klasy gimnazjalne. W Tarnowie studium filozoficzne otwarto w 1837 r. Zob. L. Finkel, S. Starzyński. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. Lwów 1894. Cz. 1 s. 216-217 i 235.

¹² Lwów, Przemyśl, Tarnopol, Wiedeń, Graz, Klagenfurt (Celowiec), Brno, Hradec Králové, Ołomuniec, Nikolsburg, Budziejowice, Litomierzyce, Litomyśl, Plsno, Praga, Arvat, Csanad, Eger, Koszyce, Nitra, Pecs, Pest (Budapeszt), Pozsony (Bratysława), Szeged, Guyör, Ungvar (Użgorod), Vacs, Wielki Waradyn (Oradea), Rožnava. Zob. Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie (dalej cyt.: ASDT), *Acta Directoratus Studii Theologici: Consignatio alumnorum eorumque calculorum Seminarii Episcopalis Tynecensis a prima eius existentia 15 Nov. 1822*.

¹³ Np. Jakub Woydilowicz (święc. w 1828 r.), zanim przyszedł do Lwowa, studiował w Przemyślu i Eger, Jan Tryba (święc. w 1837 r.) w Przemyślu, a znów Bentkowski (święc. w 1835 r.) ze Lwowa przeszedł do Wiednia, następnie zaś do Przemyśla. Zob. ASDT. *Consignatio alumnorum*.

¹⁴ W. Kochowski. *Historia Seminarium Przemyckiego* (maszynopis — Arch. Diec. w Przemyślu). T. 2 s. 290; *Schemat. dioec. Tarnov*. 1833 s. 10 n. ASDT. *Acta Direct. 1832: Klassenverzeichniss der geistlichen Tarnower dioezesan Stipendisten vom 1-ten Theologischen Jahrgange in Schuljahr 1832 d. 30 IX 1832; Consignatio alumnorum [...] 1822-28, Consignatio classium ex studiis philosophicis et theologicis Alumnorum [...] 1829-1840*.

1835). Byli to przeważnie alumni pochodzący z krajów korony czeskiej zgłaszający się do diecezji tarnowskiej.

Wreszcie trochę innego rodzaju grupą tarnowian byli alumni cesarskiego konwikt w Wiedniu. Wysyłano tam alumnów z opinią najzdolniejszych, którzy tam kończyli studia, by po powrocie do diecezji objąć ważniejsze stanowiska. Dla diecezji tarnowskiej możliwość kształcenia alumnów w Wiedniu miała wartość podwójną. Nie tylko dawała szansę zdobycia wyższego wykształcenia, ale umożliwiała przyjęcie większej liczby kandydatów do kapłaństwa. Obok Lwowa i Przemyśla był to jeszcze jeden trwały punkt kształcenia alumnów diecezjalnych. Do 1838 r. wykształciło się w Wiedniu około 40 kapłanów tarnowskich¹⁵.

Oprócz wyżej wymienionych grup znaczny procent późniejszych pastoralistów odbywało studia samodzielnie (bez stypendiów rządowych) w instytutach teologicznych na Węgrzech lub było alumniami innych diecezji. Z tej racji *Consignatio alumnorum* seminarium bocheńskiego i tarnowskiego wymienia jeszcze 10 innych miast austriackich i węgierskich, w których pastorałści diecezjalni odbywali studia teologiczne¹⁶. Przebywali tam nie więcej niż dwa lata, po czym przechodzili do Lwowa, by wreszcie na IV rok trafić do Tarnowa. Większość z nich pochodziła z Galicji z ubogich rodzin chłopskich i rzemieślniczych. Dążąc do upragnionego celu, jakim było kapłaństwo, często nie zwracali uwagi na zupełny brak zaplecza materialnego czy przeszkody prawno-administracyjne¹⁷ i szli w nieznane strony, zdając się na łaskę losu i życzliwość obcych ludzi.

3. PROGRAM NAUKI PASTORALISTÓW I PODRĘCZNIKI

Jest rzeczą oczywistą, że założone przez bpa Zieglera studium teolo-

¹⁵ Liczbę tę ustalono na podstawie notatek w księgach protokolarnych konsystorskich i schematyzmów diecezjalnych z lat 1822-1838. Z wychowanków konwikt wiedeńskiego rekrutowali się przeważnie słuchacze Wyższego Instytutu Kształcenia Księży tzw. Frintaneum, w którym w tym czasie wykształciło się 8 księży diecezji tyniecko-tarnowskiej: Jagódka, Król, Wierzchleyski, Balzar, Sosnowski, Dziubasik, Gałeczki i Heer. Frintaneum uważane było za instytut wzorowy, wychowujący elitę duchowieństwa (przyjmowano tylko księży już po święceniach), która miała zasiąść na katedrach biskupich i uniwersyteckich.

¹⁶ Peszt — 7, Csanad — 1, Eger — 5, Koszyce — 2, Nitra — 1, Rożnava — 2, diec. spiska — 3, Ungvar (Użgorod) — 2, Vacs — 1, W. Waradyn (Oradea) — 1, Graz — 2, Linz — 1, Klagenfurt — 1. Zob. *Consignatio alumnorum* [...] 1822-28, *Consignatio classium* [...] 1829-40.

¹⁷ *Zbiór Ustaw Prowinc. Królestwa Galicji i Lodom.* [...] 1828 s. 35 n. nr 16, 1829 s. 331 nr 143, 1832 s. 269 nr 118, s. 271-273 nr 119; Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (dalej cyt. ADT). Acta Consistorii Tynecensis (dalej cyt. ACTyn.) 1823 — pismo do bpa Zieglera od Nadwornej Komisji z 9 VIII 1823.

giczne pastoralistów musiało przyjąć józefińską „ratio studiorum”, jeśli chciało uzyskać zatwierdzenie odgórnych władz państwowych i zachować swoje istnienie. Cesarz Franciszek I zezwalał bowiem na otwarcie nowych seminariów tylko z tej racji, że miał nadzieję zabezpieczenia państwa przy pomocy zwiększonej ilości duchowieństwa przed „bezbożnym ruchem rewolucyjnym”¹⁸.

Ponieważ instytucje filozoficzne i teologiczne otwierane przy seminariach diecezjalnych oraz zakonne studia domowe traktowano jako samodzielne wydziały równe uniwersyteckim, wymagano od profesorów tych instytucji nie tylko posiadania dyplomu doktorskiego, ale też poddania się specjalnym egzaminom przed objęciem katedry. Inaczej wykładowca nie uzyskał zatwierdzenia Komisji Studiów i nie mógł wykładać jako profesor zwyczajny, lecz tylko w charakterze zastępcy profesora czy tzw. suplenta. Łączyło się to również z niższą lub wyższą pensją oraz innymi uprawnieniami. Wykładowcy bez zatwierdzenia władz nie mieli prawa egzaminowania studentów, a jeśli takie egzaminy przeprowadzali — unieważniano je albo domagano się potwierdzenia ich przez profesora zwyczajnego danego przedmiotu z innej uczelni¹⁹. Miało to dodatnie, ale też i ujemne skutki. Skutkiem dodatnim był wysoki poziom wykładów, jeśli selekcja kandydatów w czasie egzaminów konkursowych szła po właściwej linii, a nie kierowano się ubocznymi kryteriami. Do skutków ujemnych zaś zaliczyć trzeba skrępowanie biskupa w doborze wykładowców, narzucanie programu wykładów i podręczników bez zgody władz kościelnych oraz kontrola i nadzór państwa nad całym nauczaniem teologicznym.

Program zatwierdzony przez najwyższe władze państwowe przewidywał na ostatnim roku studiów teologicznych wykłady teologii pastoralnej i katechetyki. Teologia pastoralna wprowadzona w 1777 r. po raz pierwszy jako dyscyplina uniwersytecka na wydziale teologicznym uniwersytetu wiedeńskiego bez porozumienia z władzami kościelnymi traktowana była początkowo bardzo nieufnie przez czynniki kościelne. Stopniowo jednak zdobywała sobie prawo obywatelstwa we wszystkich zakładach teologicznych, uwalniając się coraz bardziej z błędnych idei racjonalistycznych. Początkowo teologia pastoralna nie miała ustalonych podstaw teologicznych, lecz była zbiorem praktycznych pouczeń służących bezpośredniemu przygotowaniu do wykonywania obowiązków kapłańskich.

¹⁸ E. Winter. *Der Josephinismus*. Berlin 1962 s. 206 n., 279 n.

¹⁹ ADT. Acta Consistorii Tarnoviensis. (ACT) 1826 — pismo gub. z 23 XI 1826 nr 68895; H. Zschokke. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich*. Wien—Leipzig 1894 s. 449: § 3 instrukcji o domowych instytucjach naukowych z 8 II 1811 r. (Warto zwrócić uwagę, że rękopiśmienna kopia tej instrukcji znajduje się w ASDT w aktach Dyrektora z 1828 r.).

Była to więc nauka o obowiązkach duszpasterza (nauczanie, administrowanie sakramentów i budowanie swoim przykładem) pojmowanych w duchu racjonalistycznych, deistycznych i antropocentrycznych prądów epoki oświecenia. Duszpasterz był traktowany jako sługa religii pojętej naturalistycznie i urzędnik reprezentujący interesy państwa²⁰. Takie ujęcie pastoralnej można znaleźć w pracach i podręcznikach pierwszych teoretyków tej dyscypliny teologicznej, jakimi byli Franz Christian Pittroff²¹, F. Giftschütz²², J. Lauber²³ czy jeszcze inni²⁴. Podobne ujęcie, choć w złagodzonej formie, uwidoczniło się w podręczniku Andrzeja Reichenbergera, używanym w teologicznym studium pastoralistów (w Bochni i Tarnowie) od chwili jego założenia.

Podręcznik A. Reichenbergera był streszczeniem jego 5-tomowego dzieła wydanego w Wiedniu w latach 1805-1811 zatytułowanego: *Pastoralanweisung nach den Bedürfnissen unseres Zeitalters*²⁵. Dwutomowy podręcznik wydany po raz pierwszy w 1812 r. był kilkakrotnie wznowiany i używany jako podręcznik przez długi okres czasu w monarchii austriackiej. Na liście podręczników obowiązujących figurował aż do połowy XIX wieku. Warto więc przypatrzeć się mu bliżej.

Jak u wielu innych, podobnie też u Reichenbergera pastoralna obejmowała wszystkie formy przepowiadania Słowa Bożego²⁶. Zarówno wy-

²⁰ F. Dorfmann. *Ausgestaltung der Pastoraltheologie zur Universitätsdisziplin und ihre Weiterbildung*. Wien—Leipzig 1910 s. 102 n. Za nim: Arnold, Füglistner, Schuster i Blachnicki.

²¹ *Anleitung zur praktischen Gottesgelehrtheit*. Bd 2 Prag 1778; *Kirchenpolitik nach den allgem. Verhältnissen der Kirchenstatistik und Pastorklugenheit*. Prag 1785. Franz Chr. Pittroff (1739-1814) — pierwszy profesor teologii pastoralnej w Pradze. Zob. Winter. *Der Josephinismus* s. 92; C. Wurzbach. *Biographisches Lexikon*. T. 22 s. 375-377; Zschokke, jw. s. 198-199.

²² *Leitfaden für die in den k. k. Erblanden vorgeschriebenen deutschen Vorlesungen über die Pastoraltheologie*. T. 1-2. Wien 1785. F. Giftschütz (1748-1788) — pierwszy profesor teologii pastoralnej na uniwersytecie wiedeńskim. Pisał według planu Rautenstraucha (zob. LthK Bd. 4:1960 k. 889). Podręcznik Giftschütza przetłumaczył na język polski M. Skorodyński i wydał we Lwowie już w r. 1787. Ponowne tłumaczenie tegoż dzieła wydał w Wilnie w r. 1824 J. K. Chodani.

²³ *Institutiones theologiae pastoralis compendiosae ad normam praescriptam*. T. 1-3. Wien 1782 (wyd. I: Brünn 1780-1781). J. Lauber (1744-1810) — prof. teologii pastoralnej w Brnie i Ołomuńcu (LThK Bd. 6:1961 k. 823).

²⁴ Zob. F. Sissulak. *Das Christentum des Josephinismus. Die josephinische Pastoraltheologie in dogmatischer Sicht*. „Zeitschrift für katholische Theologie” Bd. 71:1949 s. 58-65; E. Hosp. *Die josephinische Lehrbücher der Theologie in Österreich*. „Theologisch-praktische Quartalschrift” 105:1957 s. 205-208.

²⁵ Sam autor podaje to w przedmowie. Zob. *Pastoralanweisung zum akademischen Gebrauch*. Bd. 1. Wien 1812 s. 1.

²⁶ A. Exeler. *Wesen und Aufgabe der Katechese. Eine pastoralgeschichtliche Untersuchung*. Freiburg 1966 s. 35 przyp. 135.

danie 5-tomowe, jak i podręcznikowe obejmowało nie tylko teorię duszpasterstwa, ale też ogólną dydaktykę religii oraz homiletykę, sakramentologię i rubrycystykę²⁷. Pastoralna w wydaniu akademickim (wyd. I — Wien 1812, wyd. II — Wien 1823) dzieli się na trzy części. Pierwsza omawia teorię nauczania religijnego obejmującą dydaktykę i homiletykę. W rozdziałach poświęconych dydaktyce autor zajął się takimi zagadnieniami, jak: cel i właściwości nauczania religijnego (popularnego, ludowego), materiały przydatne w nauczaniu religijnym (szczególną uwagę zwrócił na tradycję i pouczenia moralne), wreszcie sposób wykładu teoretycznych i praktycznych prawd chrześcijańskich. Przechodząc do homiletyki jako jednego ze sposobów wykładu religijnego zasługującego na wyszczególnienie omówił układ treściowy i formalny, poszczególne gatunki oraz cechy zewnętrzne kazania²⁸.

Część druga, zatytułowana jako teoria duszpasterstwa (Seelsorge), zajmuje się na wstępie związkiem nauczania religijnego z duszpasterstwem, po czym przechodzi do nieodzownych wymogów duszpasterstwa (świętość duszpasterza, mądrość, wytrwała praca, znajomość parafii, odwiedzanie domów, uszanowanie i miłość parafii) zwracając uwagę na środki zdobycia zaufania i miłości ze strony parafian. W rozdziale drugim zajmuje się bliższym określeniem duszpasterstwa w ogólności i obowiązków duszpasterza, w trzecim zaś stosunkiem duszpasterza do władz zwierzchnich, najpierw państwowych potem kościelnych, do innych kapłanów, wyznawców innych religii i ludzi wrogo usposobionych. W trzech następnych rozdziałach omawia duszpasterstwo specjalne, jego potrzebę i poszczególne formy²⁹.

Część trzecia podręcznika poświęcona została teorii zewnętrznej czci Bożej o charakterze publicznym. W czterech rozdziałach omawia podstawy publicznego kultu, mszę św., sakramenty św., błogosławieństwa, procesje i pogrzeby³⁰. Załączony dodatek zajmuje się prawami i dochodami związanymi z urzędem parafialnym³¹.

Wszystkie trzy części zawarte są w dwu tomach wydanych równocześnie. Tom pierwszy zawiera tylko część pierwszą, bardzo obszerną, tom drugi zaś część drugą i trzecią. Układ ten pozostał niezmienny w następnych wydaniach.

Na początku pierwszego tomu umieścił Reichenberger wprowadzenie,

²⁷ Łatwo to zauważyć już przy pierwszym zetknięciu się z treścią i układem dzieła Reichenbergera w obydwu wydaniach (5- i 2-tomowym).

²⁸ *Pastoralanweisung zum akademischen Gebrauch*. Wien 1823 s. 42-268 (Teil I).

²⁹ Tamże t. 2 s. 1-139.

³⁰ Tamże s. 140-227.

³¹ Tamże s. 228-231.

w którym w sposób wyraźny odsłania swoje poglądy³². Kościół w jego ujęciu jest trwałym moralno-religijnym stanem nauczycielskim. Celem tego założonego przez Chrystusa stanu nauczycieli religii, jak i celem duszpasterstwa jest religijno-moralne ulepszenie i uspokojenie rodzaju ludzkiego. Na pierwszy plan — jak zauważa F. Sissulak — wysuwa się w całym podręczniku etyka naturalna³³. Brakuje jakiegokolwiek wzmianki o nadprzyrodzonym przeznaczeniu, celu ostatecznym i obowiązku pielęgnowania przez wiernych życia nadprzyrodzonego. Zatarłe są granice między poznaniem rozumowym a prawdami objawionymi. Brak podkreślenia nadprzyrodzonej treści objawienia. Celem służby Bożej, według podręcznika Reichenbergera, jest moralne pouczenie ludzi. W sprawie częstej komunii św. charakteryzuje go postawa wyraźnie jansenistyczna.

Wraz z wieloma innymi pierwszymi teoretykami teologii pastoralnej Reichenberger reprezentuje kierunek państwowokościelny. W konflikcie stawia on rozporządzenia państwowe ponad kanony kościelne, żąda od kaznodziejów usprawiedliwiania i obrony państwowokościelnych zarządzeń, domaga się dokładnego wprowadzenia cesarskiego porządku służby Bożej i józefińskiego patentu w sprawach małżeńskich. Chociaż dzieło Reichenbergera posiada charakter bardziej naukowy i głębszy niż poprzednio wspomnianych józefińskich teologów (np. Giftchütza), jednak pozostaje jeszcze pod silnym wpływem oświecenia i tkwi — jak pisze Hosp — w etyce czystego moralizmu, w józefińskim utylitaryzmie, w praktycznych regułach dla duchownych biurokratów³⁴.

Trudno odpowiedzieć z całą pewnością, czy profesorzy teologii pastoralnej w diecezjalnym studium w Bochni i w Tarnowie trzymali się niewolniczo podręcznika Reichenbergera. Prawdopodobnie pierwszy wykładowca, ks. A. Rainer, związany z Zieglerem, o poprzez niego z kołem reformistycznym dążącym do przewyciężenia józefinizmu, przejął jego idee i w swoich wykładach nie trzymał się ściśle oficjalnego podręcznika polecanego przez władze państwowe. W wykazach jednak wykładów przesyłanych do gubernium lwowskiego zawsze wymieniał podręcznik Reichenbergera jako podstawę swych wykładów. Potwierdzeniem bardziej swobodnego podejścia Rainera do nakazanego podręcznika mogą być tezy z teologii pastoralnej, których wykaz pozostał w aktach Dyrektora Studium Teologicznego w Tarnowie z r. 1829. Jest to spis 34 zagadnień, według których wykładał ks. Rainer. Tezy te różnią się nieco od zagadnień podanych przez Reichenbergera innym sposobem ujęcia i większym wyczuleniem na przesłanki teologiczne z objawienia³⁵.

³² Tamże T. 1 s. 5-41 (Einleitung).

³³ Jw. s. 63.

³⁴ Jw. s. 208.

³⁵ ASDT. Acta Directoratus 1829: *Conspectus theologiae pastoralis in Instituto*

Można przypuszczać, że Wawrzyniec Bielański i Feliks Sosnowski, wykształceni i wychowani w kręgu Frintaneum, korzystali w swoich wykładach z nowego ujęcia teologii pastoralnej pojawiającego się w publikacjach J. M. Sailera, wolnego od państwowokościelnego józefinizmu i racjonalizmu. Zresztą w czasie rządów cesarza Ferdynanda nie było tak ścisłego nadzoru jak poprzednio, toteż profesorzy mieli więcej swobody w ujmowaniu wykładów i posługiwaniu się podręcznikiem³⁶.

Pastoralna była zasadniczym przedmiotem wykładanym w seminarium lub ściślej mówiąc w diecezjalnym studium teologicznym w Bochni i Tarnowie. Wykłady odbywały się stale w godzinach od 9 do 10 przed południem i od 3 do 4 po południu codziennie z wyjątkiem czwartków i świąt. Rozkład dzienny wykładów pozostał nie zmieniony przez cały okres czasu omawiany w tej pracy³⁷. Ze względu na nieznamość języka polskiego pierwszy wykładowca pastoralnej w studium diecezjalnym, ks. A. Rainer posługiwał się w wykładach językiem łacińskim, choć w oficjalnych zaleceniach przewidywany był język niemiecki lub narodowy³⁸. Następni wykładowcy używali języka polskiego³⁹.

Obok pastoralnej, dzięki józefińskiej reformie studiów teologicznych, do rangi uniwersyteckiej dyscypliny podniosła się katechetyka. Traktowano ją jednak jako bardziej usamodzielnioną część pastoralnej⁴⁰. Przez utworzenie osobnej katedry i wyodrębnienie z całokształtu teologii pastoralnej zyskała katechetyka możliwość ujęcia swych zasad w usystematyzowaną naukowo całość, choć nie miała jeszcze wypracowanych podstaw teologicznych. Zazwyczaj przez katechetykę w tym okresie rozumiano dydaktykę nauczania religii dzieci i młodzieży (w odróżnieniu od homiletyki i kaznodziejstwa mających na celu przede wszystkim dorosłych). Od początku też swego istnienia jako dyscypliny naukowej katechetyka w ujęciu różnych teoretyków pokrywała się czy zbliżała do ogólnej dydaktyki (u niektórych autorów wystarczy zastąpić wyraz „religia” innym przedmiotem szkolnego nauczania, by otrzymać podręcznik dydaktyki ogólnej) albo też do pedagogiki⁴¹. Specjalnego podręcznika przez długi czas katechetyka nie miała, gdyż jej zagadnienia obejmował każdy pod-

Dioecetano Tarnoviensi anno scholastico 1829 tradita sequentibus thesibus exhibitus. Tarnoviae 30 Junii 1829.

³⁶ Hosp, jw. s. 214. Surowe upomnienia, by trzymać się przepisanych podręczników (z r. 1837), świadczą również o odmiennej praktyce (zob. *Zbiór Ustaw Prowinc. [...] 1837* nr 82 s. 226).

³⁷ ASDT. Acta Direct.: *Ordnung der Vorlesungen 1825-39.*

³⁸ Zschokke, jw. s. 70.

³⁹ ASDT: Acta Direct.: *Ordnung der Vorlesungen 1835* (i z lat nast.).

⁴⁰ W. Croce. *Katechetik. Katechetisches Wörterbuch.* Freiburg 1961 s. 371.

⁴¹ Exeler, jw. s. 7-9; J. Krukowski, S. Wesołowski. *Katechetyka. Encyklopedia Wychowawcza.* T. 6. Warszawa 1904 s. 160—162.

ręcznik pastoralnej. Jeszcze 21 III 1818 r. utyskiwała Nadworna Komisja Studiów w piśmie do abpa Hohenwarta, że 40 lat od wprowadzenia katechetyki jako dyscypliny naukowej brakuje dobrego podręcznika⁴². Polecenie przygotowania podręcznika katechetyki otrzymał Wincenty Milde, późniejszy arcybiskup wiedeński, ale ze względu na przeciążenie pracą i słabe zdrowie wymówił się od tego zadania, którego podjął się jego uczeń, Jan Michał Leonhard, ojciec duchowny wyższego instytutu kształcenia kapłanów tzw. Frintaneum, późniejszy biskup St. Pölten⁴³. W r. 1819 wydał *Leitfaden der katechetisch-pädagogischen Methode* oparte na wykładach Mildego. Choć, jak pisze Croce⁴⁴, teoria katechetyki u Leonharda jeszcze jest mocno uzależniona od józefinizmu (wyłącznie psychologiczne zasady), trzeba się zgodzić z Hospem, że nadał on całości tej nauki rzeczywiście katolickie piętno⁴⁵. Przez swe liczne publikacje z zakresu katechetyki Leonhard przyczynił się (wraz z Grubem, Weinkopffem i innymi) do skierowania teorii katechetycznej na nowe tory⁴⁶. Wszystkie metodyczne pisma Leonharda oceniane były przez biskupów bardzo przychylnie, a przez nauczycieli religii i katechetów skwapliwie przyjmowane jako cenne pomoce odznaczające się praktyczną przydatnością. W r. 1821 *Leitfaden* Leonharda wpisany został przez cesarza na listę obowiązujących podręczników, co spotkało się z prawie powszechnym zadowoleniem⁴⁷.

Również w diecezjalnym studium teologicznym w Bochni przyjęto podręcznik Leonharda jako podstawę wykładów katechetyki. Stosowano go do końca istnienia studium pastoralistów, a nawet w latach późniejszych⁴⁸. Niewielki rozmiarami podręcznik, którym posługiwano się w Bochni i w Tarnowie, przeznaczony był jako pomoc do wykładów i własnego doksztalcenia się nauczycieli religii. Obejmował on 230 stron w formacie 16° i nosił dość długi tytuł: *Theoretisch-praktische Anleitung zum Katechisiren. Als Leitfaden zu den katechetischen Vorlesungen und zur eigenen Bildung für katholische Religionslehrer*⁴⁹.

Na początku umieścił autor przedmowę, w której usprawiedliwia się, że jego podręcznik nie jest ściśle naukowym wprowadzeniem do katechezy ani w pełni ujętą teorią katechetyki, lecz ma cele bardziej praktyczne, a szczególnie jako tymczasowa pomoc w wykładach, dopóki nie

⁴² Hosp, jw. s. 208.

⁴³ C. Wurzbach. *Biographisches Lexikon*. T. 15 s. 4-8.

⁴⁴ Jw. s. 371.

⁴⁵ Jw. s. 209.

⁴⁶ J. Krukowski. *Teologia pasterska katolicka*. Kraków 1887 s. 349, Zob. też Croce, jw. s. 371.

⁴⁷ Wurzbach, jw. s. 6; Hosp, jw. s. 209.

⁴⁸ ASDT. Acta Direct.: *Ordnung der Vorlesungen* 1825 i nast.

⁴⁹ Wien 1819. To samo wydane w 1826 r. z przedmową na końcu.

ukaże się podręcznik katechetyki odpowiadający wszelkim wymogom naukowym⁵⁰. Zastrzeżenia autora nie przeszkodziły jednak w posługiwaniu się jego pracą jako podręcznikiem do wykładów przez szereg lat, mimo pojawienia się wielu innych podręczników.

We wstępie Leonhard omówił takie zagadnienia, jak: pojęcie nauczania w ogóle, co to znaczy katechizować, ważność i konieczność oraz trudności katechizacji, pojęcie katechetyki, stosunek teologii katechetycznej do naukowej i homiletycznej, wreszcie podział katechetyki⁵¹.

Pozostałe zagadnienia ujęte zostały w trzy rozdziały, podzielone znów na części i paragrafy, których jest aż 100 z powodu ciągłości numeracji. Cały podręcznik zbudowany jest przystępnie i przejrzysto. Pierwszy rozdział zajmuje się materiałem katechetycznym (wybór, porządek materiału nauczania, klasyfikacja katechumenów), rozdział drugi metodą (Art und Weise) nauczania religijnego (działanie na rozum, wolę i pamięć, język nauczania katechetycznego, szczegółowe metody uczenia, sposób wyjaśniania ewangelii, historii biblijnej i nauki Chrystusa). Wreszcie rozdział trzeci zajmuje się przymiotami katechety, przy czym autor zwraca uwagę na środki ułatwiające zdobycie tych przymiotów: pogłębianie znajomości religii i duszy ludzkiej, czytanie dobrych pism katechetycznych i analiza katechez innych katechetów, własne opracowania i częste obcowanie z młodzieżą. Jako dodatek dołączył Leonhard do swego podręcznika zarys historii katechezy⁵².

Wystarczy nawet pobieżnie rzucić okiem, by przekonać się, że podręcznik Leonharda traktuje katechetykę jako dydaktykę nauczania religii. Celem tak pojętej katechetyki było nauczyć przyszłych katechetów, czyli nauczycieli religii, jakie treści mają przekazywać dzieciom i młodzieży szkolnej oraz nauczyć ich metody prowadzenia katechezy. Takie podejście do katechetyki było powodem powiązania z nią ogólnej metodyki nauczania, która była trzecim z kolei przedmiotem wykładanym w studium teologicznym pastoralistów diecezji tynieckiej i tarnowskiej.

Umieszczenie tego przedmiotu w programie studiów teologicznych miało również na celu przygotowanie duszpasterzy do prowadzenia szkół parafialnych. W tym bowiem okresie nadzór nad szkołami ludowymi należał do władzy kościelnej. Proboszcz był bezpośrednim przełożonym nauczyciela szkoły, a nierzadko sam tę funkcję spełniał⁵³.

⁵⁰ J. M. Leonhard. *Theoretisch-praktische Anleitung zum Katechisiren*. Wien 1819 s. III-IV (Anleitung).

⁵¹ Tamże s. 1-10.

⁵² Tamże s. 216-231.

⁵³ S. Kot. *Dzieje wychowania*. T. 2. Warszawa 1934 s. 221 n.; A. Knot. *Galicyskie wspomnienia szkolne*. Kraków 1955 s. XI, XIX, XXII; *Zbiór Ustaw Prowinc. Galicji [...] 1827 nr 33 s. 77-79; Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. auch k. k. deutschen Erbstaaten*. Wien 1806 s. 29-35.

Metodykę ogólną wykładano według podręcznika Józefa Peitla, wiedeńskiego pedagoga i w latach dwudziestych dyrektora wiedeńskiej Hauptnormalschule, mającego wpływy na dworze cesarskim. Podręcznik ten nosił tytuł *Methodenbuch oder Anleitung zur zweckmassigen Führung des Lehramtes für Lehrer in Trivial und Hauptschulen*. Wydawany był kilkakrotnie i jak na ten czas stanowił dużą pomoc w pracy dydaktyczno-wychowawczej. W sześciu rozdziałach, na które dzieli się podręcznik, omówione zostały takie zagadnienia, jak: kształcenie intelektualne (metodyka ogólna i szczegółowa, nauka pisania, czytania oraz podstawowych działań matematycznych), wychowanie obyczajowe, dyscyplina szkolna, wychowanie fizyczne, obowiązki i przymioty nauczyciela. Oczywiście najwięcej miejsca poświęca autor kształceniu intelektualnemu, bo aż 270 stron, podczas gdy wszystkim pozostałym zagadnieniom tylko 70 stron⁵⁴.

Wykłady metodyki prowadził zawsze profesor katechetyki. Przeznaczano na wykład tych przedmiotów 5 godzin tygodniowo, tzn. codziennie jedną godzinę od 10 do 11 przed południem. Można przypuszczać, że podobnie jak w 1838/9 r. 3 godziny w tygodniu poświęcał profesor na katechetykę, 2 zaś na metodykę⁵⁵. Egzamin z katechetyki i metodyki urządzano osobno⁵⁶.

Sprawdzianem poziomu wykładów, skuteczności przyjętej metody, a zarazem intelektualnego przygotowania i zdolności umysłowych słuchaczy były egzaminy. Od 14 XII 1822 r. na mocy dekretu lp. 8315 zamiast dotychczasowych egzaminów semestralnych urządzano tylko egzaminy roczne⁵⁷. Jak one wyglądały w diecezjalnym studium teologicznym w Bochni i Tarnowie w zakresie tych trzech przedmiotów, które tu zostały omówione, trudno odpowiedzieć, gdyż poza ocenami studentów nie ma żadnych danych źródłowych na ten temat, jakie profesorzy stawiali pytania, na co zwracali uwagę, jakie było podejście do egzaminowanych — pobłażliwe czy raczej surowe. Nie da się znaleźć wyczerpującej odpowiedzi na te pytania. Na podstawie stopni, jakie otrzymali pastorałści w diecezjalnym studium teologicznym, można sądzić, że profesorzy pastoralnej i katechetyki kierowali się w czasie egzaminów ocenami z lat poprzednich. Zazwyczaj stopnie trzech przedmiotów wykładanych w studium pastorałistów nie odbiegały od innych otrzymanych na latach niższych we Lwowie czy gdzie indziej. Większość alumnów otrzymała stopnie bardzo dobre tzw. primę (1) oraz celujące tzw. emnensy. Niższych stopni nie było. Przyglądając się dokładniej można zau-

⁵⁴ J. Peitl. *Methodenbuch*. Wien 1829 s. 275-346.

⁵⁵ ASDT. Acta Direct.: *Ordo praelectionum* [...] 1838/9.

⁵⁶ Tamże, *Katalogen* 1823-1838.

⁵⁷ Zschokke, jw. s. 71.

ważyć, że tak ks. Rainer, jak i ks. Ostrawski raczej byli skłonni do surowszego oceniania egzaminowanych, gdyż (poza jednym wypadkiem) nie stawiali stopni lepszych od uzyskanych w latach poprzednich, natomiast kilka razy postawili ocenę niższą⁵⁸. Nie zauważa się też w ocenach jakiegoś uprzywilejowania obcokrajowców, być może z tej racji, że przeważnie należeli do słabiej uzdolnionych. Wykładowcy z lat późniejszych mieli raczej tendencję do stawiania stopni lepszych.

Czy przy stawianiu ocen na egzaminie rocznym brano pod uwagę oceny ćwiczeń praktycznych z kazań, katechez i ceremonii, które odbywali studenci IV roku, nie da się z całą pewnością stwierdzić, choć należy przypuszczać, że to praktykowano. Zachowana tabela ocen wypracowań i ćwiczeń z roku szkolnego 1826/7 nie pokrywa się całkowicie z ocenami podanymi w *Consignationes* z egzaminów rocznych, co wskazuje, że ćwiczenia praktyczne nie były elementem decydującym o jakości otrzymywanych stopni na egzaminach rocznych⁵⁹.

Oprócz praktycznych ćwiczeń kazań i katechez alumni mieli ćwiczenia z ceremonii i rubryk, które prowadził ojciec duchowny (choć teoretycznie należały do profesora pastoralnej), oraz śpiewu kościelnego, które prowadził dyrygent chóru lub organista katedralny. W 1836 r. w zastępstwie właściwego nauczyciela śpiewu ćwiczenia prowadził ks. W. Bielański, nawet po objęciu probostwa⁶⁰. W zasadzie jednak uczył śpiewu dyrygent chóru katedralnego. Traktowany marginesowo śpiew kościelny nie mógł stać na wysokim poziomie. W aktach seminaryjnych i konsystorskich nie ma śladu zbyt wielkiej troski o śpiew z wyjątkiem kilku próśb do władz o wynagrodzenie dla nauczyciela śpiewu.

4. BIBLIOTEKA

Seminarium jako uczelnia teologiczna musi mieć zaplecze w postaci biblioteki. Początki biblioteki seminarium duchownego w Tarnowie były równie skromne, jak i samego seminarium. Książek było niewiele. Początkowo były to zakupione lub przydzielone przez fundusz religijny podręczniki. Można je było pomieścić w jednej szafie. W 1831 r. ks.

⁵⁸ Np. w r. 1832 Zubrzycki otrzymał z pastoralnej primę, choć z poprzednich lat miał same „eminenter”. Również W. Blaszyński, słynny później działacz katechezy ludowej, otrzymał gorsze stopnie z metodyki i pedagogiki (zob. *Consignatio classium* [...] 1832 i 1833).

⁵⁹ ASDT: Acta Rectoratus: Tabella RR. DD. 4-ti anni Theologiae 1826 (Adnotatio ex elaborationibus ex practicis exercitiis).

⁶⁰ ADT. Protocollon Exhib. Consistorii Tarnoviensis 1837 339 (10 II).

A. Rainer podaje 32 pozycje⁶¹. Oprócz autora i tytułu podaje ilość egzemplarzy i tomów, format, rok i miejsce wydania, a nawet charakter oprawy. Najstarszy katalog biblioteki zachowany w archiwum seminarium duchownego w Tarnowie zawiera spis 50 książek w 70 tomach z lat 1823-36. Książki wpisywano kolejno, chronologicznie, jak napływały. Dzięki temu można się dowiedzieć, że w 1823 r. seminarium miało 11 książek (ale ponieważ prawie każda pozycja była w kilku lub kilkunastu egzemplarzach — w sumie było ich 82), a także można śledzić rozwój biblioteki. Liczba książek wzrastała nierównomiernie. W niektóre lata, np. w r. 1825, wpisano tylko jedną książkę, w inne znów po kilka albo nawet kilkanaście pozycji. Do 1834 r. rektor Rainer wpisał 36 pozycji, dalsze wpisywał ks. Ostrawski. Katalog wymienia też ofiarodawców, którzy przyczynili się do powiększenia skromnego zbioru seminarijnego w latach początkowych. Należał do nich bp Ziegler, ks. J. Mika, ks. Jakub Wessely — proboszcz z Zaborowia (ofiarował 2-tomową Biblię o formacie 4°), bp Pisztek (przekazał bibliotece 7 dzieł w 18 tomach) oraz ks. Marcin Pająk, wikariusz z Rabki (16 tomów)⁶².

Przeniesienie seminarium z Bochni do klasztoru bernardyńskiego w Tarnowie nie wpłynęło dodatnio na wzrost biblioteki. Ze względu na dokonujące się właśnie przeniesienie rezydencji biskupa i seminarium, a także z powodu szczupłości pomieszczeń w Tarnowie nie przyjęto ofiarowanego księgozbioru od ks. Wincentego Gałęckiego z Zakliczyna, który w ten sposób chciał sobie zapewnić fundację mszalną⁶³.

Od początku istnienia seminarium rozważana też była sprawa biblioteki tynieckiej, która już w chwili zniesienia klasztoru przewidziana była dla seminarium diecezji tynieckiej. Akta konsystorskie Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie zawierają w tej sprawie pisma biskupa i gubernium od samego początku istnienia diecezji⁶⁴. Bp Ziegler w piśmie wystawionym w Nowym Sączu 18 VIII 1823 r. oraz 9 X 1824 r. z Bochni prosił o przeznaczenie biblioteki tynieckiej dla seminarium diecezjalnego. Ponieważ miał nadzieję, że w krótkim czasie nastąpi otwarcie pełnego seminarium, w pełni zorganizowanego, prosił o wstrzymanie sprawy księgozbioru tynieckiego do tego momentu, by nie narażać książek na

⁶¹ AMKiWK. Teki Schneidera: T. 1602 — *Verzeichnis in der Tarnower Seminariums Bibliothek mit Ende Oktober 1831 vorhandener Bücher*.

⁶² ASDT. *Consignatio librorum ab anno D. 1823 Bibliothecae Seminarii Episcopalis r. l. Tynecensis p. t. Bochniae adscriptorum*.

⁶³ ADT. ACT 1826: pismo ks. W. Gałęckiego z Zakliczyna (13 III 1826), pismo konsyst. tarn. do ks. W. Gałęckiego (8 IV 1826).

⁶⁴ ADT. ACTyn. 1822: pismo gubernium do biskupa tynieckiego (Lwów 2 X 1822), następne pismo tegoż gubernium do biskupa (dat. we Lwowie 25 VII 1823) z szeregiem załączników i wiele innych pism z lat następnych.

wielokrotny transport⁶⁵. Faktycznie sprawa przekazania biblioteki tynieckiej przeciągała się. Zanim jednak doszło do planowanej przez bpa Zieglera budowy gmachu seminaryjnego, w którym cenny księgozbiór znalazłby bezpieczne pomieszczenie, upłynęło szereg lat, a część tymczasem książek przewieziona została do Lwowa i włączona do zbiorów biblioteki uniwersyteckiej⁶⁶. Nie da się dokładnie ustalić, kiedy przewieziono resztę książek, tzw. Überbleibsel, z Tyńca do Tarnowa. Decyzję przewiezienia podjęto w 1825 r. 13 X jednak ze względu na jesienną aurę bp Ziegler postanowił jeszcze poczekać do następnego roku⁶⁷. Prawdopodobnie w latach 1826-17 złożono je w bibliotece kapitulnej, a dopiero w 1838 r. przekazano seminarium⁶⁸. Wytargowano też część książek wywiezionych do Lwowa⁶⁹. W latach trzydziestych wpłynęło prawdopodobnie do biblioteki seminarium trochę książek z klasztoru szczyrzyckiego, jednak katalog ich nie wymienia⁷⁰.

Ponieważ nie było przewidzianego stałego funduszu na bibliotekę, zbiory jej powiększały się zazwyczaj przypadkowo, przez dary i testamenty. Od czasu do czasu przeznaczano też pewną sumę z kasy seminaryjnej na zakup nowych książek.

Całość księgozbioru bibliotecznego w omawianym okresie składała się z dwóch wyróżniających się zespołów: 1. podręczniki; 2. książki z poklasztornej biblioteki tynieckiej.

Z podręczników do Pisma św. i języków biblijnych spotyka się prace J. Jahna: *Biblia hebraica, Grammatica hebraica, Chaldäische Chrestomathie, Lexikon et chrestomathia Arabico-latina* oraz Kirschiusa *Lexikon et chrestomathia syriaca*. Z innych podręczników występują takie, jak: Katterkampfa *Christliche Kirchengeschichte*, Klüpfela *Institutiones Theologiae dogmaticae* w opracowaniu G. T. Zieglera (wyd. z 1821), J. Peitla *Methodenbuch*, J. M. Leonharda *Katechetische Leit-*

⁶⁵ ADT. ACTyn. 1823: pismo biskupa do gubernium, dat. w Nowym Sączu 18 VIII 1823; ACTyn. 1824: pismo z 9 X 1824, dat. w Bochni.

⁶⁶ ADT. ACTyn. 1825: pismo gubernium do zarządu biblioteki lwowskiej (kopia) i do bpa Zieglera (13 X 1825).

⁶⁷ ADT. ACTyn. 1825: pismo gubernium do biskupa (Lwów 13 X 1825), protokół z sesji Konsystorza (Bochnia 3 XI 1825), pismo biskupa do urzędu cyrkularnego w Wadowicach (Bochnia 5 XI 1825).

⁶⁸ ADT. Protocol. 1840 nr 680 (18 III). Z biblioteki kapitulnej przejmował książki do biblioteki seminaryjnej jeszcze w r. 1893 ks. Józef Bąba (zob. A. Nowak. *Z działalności księdza Józefa Bąby*. „Currenda”. Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej. R. 119:1969 s. 250.

⁶⁹ Przypuszczalnie część ich została we Lwowie i stąd powstało mniemanie, że książki biblioteki tynieckiej uległy spaleni w 1848 r. w czasie pożaru biblioteki uniwersyteckiej (zob. A. Nowak. *Biblioteka Seminarium Duchownego w Tarnowie*. Tarnów 1967 (maszynopis w Bibliotece Sem. Duch. — dział: Rękopisy) s. 42.

⁷⁰ Jw. s. 27 n., 31 n.

faden i inne jego pisma, Powondry *Systema theologiae pastoralis*, Rechenbergera *Ius ecclesiasticum austriacum*, Reichenbergera *Institutiones pastorales*, Reybergera *Ethica christiana*, Weinkopfa *Katechetica* (w jęz. łac.) i *Didaktik* (niem.), *Katechizm Korczyńskiego*, *Katechizm Mikiewicza*, *Homilie* tegoż autora, *Historia biblijna* Schmidta i inne. Uderzający jest brak literatury ascetycznej⁷¹.

Książki drugiego zespołu to przeważnie starodruki. Rękopisy tyńskie do seminarium nie trafiły. Zresztą i z druków starano się wybierać tylko te, które w jakiś sposób mogły być przydatne w studiach alumnów. Trzeba jednak przyznać, że dzięki zapobiegliwości przełożonych i biskupa biblioteka seminarium nie tylko otrzymała książki tyńskie, ale mogła służyć alumnom książką o tematyce i ujęciu nowszym w porównaniu z nakazanymi podręcznikami (np. Sailera i Powondry), a nawet aktualnymi czasopismami teologicznymi⁷².

W seminarium pastoralistów istniała również praktyka wręczania neoprezbiterom kilku książek przydatnych w duszpasterstwie. Za książki te płacili oni po otrzymaniu placówki. Wykazy książek przydzielonych neoprezbiterom opublikowano w *Notificationes*, zachowały się też rękopiśmienne odpisy tych wykazów⁷³. Obejmują one zazwyczaj książki podręcznikowe, czasem te obowiązujące do wykładów, czasem innych autorów. Podobnie, jak nie było w bibliotece seminarium, tak nie dawano też neoprezbiterom książek ascetycznych. Z pism gubernium przysłanych do konsystorza czy rektora seminarium w sprawie tych książek dla neoprezbiterów można wnioskować, że na ich dobór miały wpływ również władze państwowe⁷⁴. Przydzielone książki obciążały wprawdzie konto nowo wyświęconych, ale dla wielu stanowiły podstawę własnej biblioteki, osiągającej po latach życia kapłańskiego imponujące niekiedy rozmiary.

ZAŁĄCZNIKI

I. *Personel naukowy Instytutu Teologicznego w Tarnowie w 1831 r.*

Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie. Acta Directoratus Studii Theologici — 1831.

⁷¹ ASDT. *Consignatio librorum* [...] ab anno 1823 s. 1-4.

⁷² *Consignatio librorum* (s. 2, 4) wymienia „Theologische Zeitschrift” (Theologische Literaturzeitung), „Masticaux”, „Ephemerides Posonienses” (w 1831 r.) i Przyjaciela Chrześcijańskiej Prawdy”, wydawanego w Przemyślu (1835).

⁷³ *Notificationes ad universum venerabilem clerum dioec. Tarnoviensis anno 1842 nr II*; ASDT. *Consignatio librorum* [...] in anno 1826 inter egressos ad curam animarum distributorum. W latach następnych podobnie.

⁷⁴ ADT. Protocollon Consist. Tyn. 1824 nr 821; Protocollon Cons. Tarnov. 1837 nr 2051; AMKiWK. Teki Schneidera 1602 (Verzeichnis 1837).

Zewnętrzna strona aktu: Tabelle über der Leitungs und Lehrpersonal der bischöflichen Tarnower theologischen diözesan Lehranstalt bey dem Anfange des Schuljahres 1831.

Wewnątrz: Stand des Leitungs und Lehrpersonals an der bischöflichen Tarnower theologischen diözesan Lehranstalt des 4-ten Jahrganges mit Anfange des S. J. 1831 *.

Namen und Stand	Vaterland u. Geburtsort	Jahr u. Tag der Geburt	Lehrfach	Besoldung	Fond	Dienstjahre		Anmerkungen
						überhaupt	in dieser Eigenschaft	
Direktor prov. Johann Fukier Generalvikar u. Domprobst	Ungarn, Zipser Komität	15 Jänner 1769	—	—		37	3	Ist dermahlen Kapitel Generalvikar und Administrator der verledigten Diözesse bezieht als solcher eine jährli. Renumeration wie von 1000 fl. C.M.
Andreas Rainer Weltpriester Domherr, Dr der Theologie u.	Aus Engersdorf Nieder-Oester. U.M.B.K.	21-ten May 1791	Pastoraltheologie	600 fl. C.M.	Rel. Fond	16	9	Bezieht als Capitular Domherr eine Dotation von jährli. 1000 fl.
Andreas Ostrawski Weltpriester Spiritual in. bisch. Seminario	Aus Weisskirchen** in Mähren	30 Nov. 1795	Katechetik u. Methodik provisorisch	eine jährlich Remuneration 200 fl. C.M.	Rel. Fond	11	4	Ist zugleich Domvikar und bezieht als solcher ein jährli. Salarium 300 fl. C.M. dann als Spiritual jährli. Rem. 100 fl. C.M.

* S[chul]-J[ahres].

** Dziś: Hranice w ČSSR.

II. *Rozkład wykładów w Studium Teologicznym w Tarnowie (Archiwum Seminarium Duchownego w Tarnowie: Acta Directoratus Studii Theologici —1829).*

Ordnung der öffentlichen Vorlesungen an der bischöflichen diözesan Lehranstalt des 4-ten theologischen Jahrganges zu Tarnów im Schuljahre 1829.

	Stunden	
	Vormittag	Nachmittag
Aus der Pastoral-Theologie werden die Vorlesungen alle Schultage d.i. Montag, Dienstag, Mittwoch, Freitag und Samstag nach Reichenbergers Institutio pastoralis in usum academicum, Viennae 1818, in lateinischer Sprache das ganze Jahr hindurch von Herrn Professor Andreas Rainer Doktor der Theologie Domherrn und Seminariums Vorsteher abgehalten.	bis 10 von 9 Uhr	von 3 bis 4
Die Katechetik und Methodik wird an denselben Schultagen das ganze Jahr hindurch und zwar die Katechetik nach Leonhards Theoretisch-praktischen Anleitung zum Katechisiren die Methodik aber nach Peitls Methodenbuch, von Herrn Andreas Ostrawski Weltpriester und Spiritual in bischöflichen Seminario provisorisch vorge- tragen.	von 10 bis 11 Uhr	

Tarnów dem 5-ten October 1828.

A. Rainer Domherr
Professor der Pastoral

III. *Kierownictwo i profesorzy diecezjalnego Instytutu Teologicznego diecezji tarnowieckiej i tarnowskiej w latach 1822-1838*

Dyrektorzy

Bp Grzegorz Tomasz Ziegler (1822-27)
Ks. Jan Fukier (1827-32)
Bp Franciszek Pisztek (1832-36)
Bp Franciszek Zachariasiewicz (1836-40)

Zastępcy dyrektora

Ks. dr Andrzej Rainer (1822-34)
Ks. dr Michał Król (1835-79)

Profesorzy

a) teologia pastoralna

Ks. dr Andrzej Rainer (1822-34)
Ks. dr Wawrzyniec Bielański (1834-36)
Ks. dr Franciszek Sosnowski (1836-38)
Ks. dr Józef Wilczek (1838-60)

b) katechetyka i metodyka

Ks. Jan Machaczek (1822)
Ks. dr Walenty Kostkiewicz (1823-24)

Ks. Michał Porębski (1824-26)
 Ks. Andrzej Ostrawski (1826-37)
 Ks. Franciszek Auerhann (1834-38)
 Ks. Roman Przygodzki (1 IX-2 XI 1838)
 Ks. Jakub Jaworski (1838)

c) ćwiczenia liturgiczne i homiletyczne
 prowadził ojciec duchowny seminarium

d) śpiew kościelny
 ? — w Bochni (1822-26)
 Wacław Rolleczek — w Tarnowie (do 1838)
 (dyrygent chóru katedralnego)

LES ETUDES THEOLOGIQUES AU SEMINAIRE DES PASTORALISTES DANS LE DIOCESE DE TYNIEC-TARNÓW

Résumé

Depuis ses origines, le grand séminaire de Tarnów fut intimement lié à l'institut autonome de théologie. Il fut créé en 1822 à Bochnia sur l'initiative de l'évêque Ziegler, en 1826 il fut transféré à Tarnów. Jusqu'en 1838, l'institut ne recevait que la dernière année d'études théologiques, les étudiants dits pastoralistes. Les pastoralistes de Bochnia et de Tarnów faisaient leurs études de philosophie et leurs trois années de théologie dans différents instituts philosophiques et théologiques de la Galicie, de la Hongrie et de la Bohême. L'institut théologique diocésain respectait le programme autrichien. L'on y enseignait aux pastoralistes la théologie pastorale selon le manuel d'A. Reichenberger, les sciences catéchétiques selon celui de J. M. Leonhard et la méthodique selon celui de J. Peitl. Jusqu'en 1834 les cours de la pastorale se donnaient en latin, plus tard en polonais. D'autres sciences, catéchétique et méthodique, étaient probablement toujours enseignées en polonais. En face du joséphisme, la plupart des professeurs adoptèrent l'attitude réformiste préconisée par Jacques Frint.

Facilitait les études des pastoralistes la bibliothèque du séminaire qui contenait avant 1838 quelques dizaines de livres de caractère didactique et certaines revues contemporaines. Les séminaristes recevaient également les manuels qu'ils payaient après l'ordination. L'institut diocésain cessa de fonctionner en 1838, l'année où fut créé l'Institut de Théologie avec prérogatives de la faculté indépendante qui comprenait 8 chaires théologiques, le corps professoral complet et toutes les années d'études théologiques.